

БИТКА ЗА ГРОБИШТА - БИЗАРНОСТА НА ПРОПАГАНДИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

Кратка содржина

Во овој прилог разгледувам еден сегмент од пропагандните војни во Македонија од крајот на XIX и почетокот на XX век. Во овој период Македонија преставувала арена на пропагандни активности и конфронтации меѓу грчката, српската, бугарската и романската пропаганда. Во трка по македонското православно население, споменативе пропаганди не бирале средства и методи. Притоа највулгарно биле злоупотребувани елементарните верски, просветни и хумани потреби на македонското православно население за наметнување на национална свест за политичките претензии на спонзорите. Во пропагандната војна по „душите на живите“ не биле поштедени ниту мртвите. Притоа започнала една бизарна битка за гробишта и мртовци која е непоимлива за христијанскиот морал и етика и воопшто за човечкиот разум.

Клучни зборови: МАКЕДОНИЈА, ПРОПАГАНДА, ГРОБИШТА

Во прилогов загатнувам еден сегмент од пропагандната војна во османлиска Македонија од крајот на XIX и почетокот на XX век, кој досега не бил обработуван. Станува збор за една бизарна „битка за гробишта“ меѓу православните христијански заедници во Македонија. Во историската литература може да се сретнат само некои морничави фрагменти од оваа „битка за гробишта“ кои се спомнати колку за илустрација на суровоста на пропагандите и човечката безобсирност.

Кон крајот на XIX и почетокот на XX век Македонија преставувала вистинска арена на пропагандни активности и конфронтации.¹ Тогаш на

¹ Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или смрт. Македонското револуционерно движење во Солунскиот вилает (1893-1903), Скопје, 2003, 93-124.

територијата на Македонија дејствувале грчка, бугарска, српска и романска пропаганда. Грција, Бугарија, Србија и Романија преку пропагандните активности настојувале во Македонија да создадат свои „национални приврзаници“ кои требало да послужат како аргумент во прилог на нивните политички аспирации. Како соседни земји на османлиска Македонија, Грција, Бугарија и Србија манифестирале директни територијални претензии кон неа. Целна група на која претендирале трите држави било македонско православно христијанско население кое во основа не било, ниту грчко, ниту бугарско, ниту пак српско, иако соодветните земји настојувале да го докажат токму тоа. Романската пропаганда пак претендирала врз влашкото (ароманско) население. Меѓутоа, Романија поради својата местоположба немала можности за територијално ширење на македонскиот простор. Оттука, романската пропагандна во Македонија треба да се сфати како тактички метод за притисок врз Бугарија за територијални отстапки во Добруца.

Споменативе пропаганди дејствувале преку црквите, училиштата и други хуманитарни институции. Тие финансиски помагале при градба и обнова на цркви и училишта, обезбедување на црковна и училишна литература, школување на свештеници и учители, финансиска издршка на училишта и учители, финансирање на интернати за учениците, доделување стипендии, отворање болници и издршка на лекари и сл. Така елементарните верски, просветни и хумани потреби на македонското православно население биле користени за наметнување на национална свест за политичките потреби на спонзорите. Во оваа пропагандна трка по „македонските души“ бил ангажиран огромен финансиски и интелектуален потенцијал од соодветните земји. Истовремено со разни субвенции бил мобилизиран и стимулиран значен дел од локалните првенци.

Пропагандните во Македонија биле мотивирани од специфичниот османлиски милет систем. Според него, населението во Османлиската Империја се идентификувало според верската припадност на христијани и муслимани. Таквата идентификација во некои зафрлени делови од Македонија што не биле зафатени од пропагандите опстојал дури во почетокот на XX век.² Според милет системот православно население што било

² Хенри Брејсфорд кој по Илинденското востание (1903) престојувал во Македонија го согледал влијанието на пропагандите врз националното изјаснување на населението. За да ја потврди својата теза, тој собрал неколку момчиња од едно планинско охридско село, каде немало ниту свештеник, ниту учител и каде никој не знаел да чита и ги однел пред Охридската тврдина за да го провери нивното традиционално знаење. Притоа ги прашал: „Кој го изградил ова место?“ Одговорот бил „Слободните луѓе“. По ова Брејсфорд прашал: „А кои биле тие?“ Следел

под јурисдикција на Цариградската патријаршија било заведено како „Рум милет“. Под овој термин се подразбирале сите православни христијани без разлика на нивната етничка и јазична припадност. Бидејќи Патријаршија била под грчко духовно и културно влијание, по појавата на национализмот на Балканот, терминот „Рум милет“ станал синоним за Грк. По формирањето на грчката држава, Патријаршијата станала спроводник на грчкиот национализам.

Состојбите на Балканот, а особено во Македонија се промениле по формирањето на Бугарската егзархија во 1870 година. Егзархијата како православна црква требало да ги реши црковните аспирации на словенското население во Империјата. Согласно милет системот населението што преминало под нејзина јурисдикција било сметано за „Булгар милет“ што станало синоним за Бугарин. Поради словенскиот јазик, Бугарската егзархија брзо го проширила своето влијание во Македонија за сметка на Патријаршијата. Поради тоа Патријаршијата и Егзархијата дошле во меѓусебен судир. Во 1878 година било формирано Кнежеството Бугарија. Тоа веднаш пројавило претензии кон Македонија, притоа систематски ги користело услугите на Егзархијата. Претензии кон Македонија имала и Србија, меѓутоа, Србите немале црковна институција во Османлиската Империја. Поради тоа, по појавата на Егзархија и особено по формирањето на Кнежеството Бугарија, Србите биле принудени да бараат концесии од Цариградската патријаршија за протежирање на српската идеја, наспроти бугарската. На тој начин грчката и српската пропаганда биле упатени на соработка против бугарската. Од друга страна, романската пропаганда која претендирала на влашкото население, дошла во судир со грчката пропаганда. Оттука била иницирана повремена соработка меѓу романската и бугарската пропаганда во Македонија наспроти грчката.

Најжестокиот судир за доминација над македонското православно население се одвивал меѓу бугарската и грчката пропаганда. Овој конфликт се одвивал под превезот на црковен судир меѓу Патријаршијата и Егзархијата, но всушност тоа било судир меѓу две националистички пропаганди. Бидејќи „националната определба“ во Османлиската Империја се моделирале преку црковно-училишните институции, меѓу двете православни цркви започнала борба за контрола врз нив. До појавата на Егзархијата сите цркви во Македонија биле под јурисдикција на Патријаршијата. По преминувањето на дел од населението под покровителство на Ег-

одговор: „Нашите дедовци“. „Да, но биле ли тие Срби, или Бугари, или Грци, или Турци?“ Одговорот бил: „Тие не биле Турци, туку биле христијани“. (Брејсфорд Х. Н., Македонија, Скопје, 2003, 159-160).

зархијата се отворило прашањето за контрола врз црквите.³ Во оние места каде населението целосно преминало под Егзархијата со дозвола на власта црквите преминале во посед на егзархиските општини. Меѓутоа, црковно-општинскиот имот предизвикал проблеми во мешаните средини, каде дел од населението останал под Патријаршијата, а друг преминал на страна на Егзархијата. проблемот навидум е бесмислен и излишен бидејќи двете црковни заедници се православни, а црквите му припаѓаат на населението што ги изградило. Меѓутоа во случајот во Македонија тоа има исклучиво политичка, односно националистичка конотација. Во прашање било на кој јазик ќе се изведува богослужбата, а уште поважно на чие konto (во кој милет) ќе бидат запишани верниците. Затоа борбата за контрола врз црквите, всушност била борба за „народ“. Оттука извира и жестокоста на судирот. Вообичаено прашањето за поседот врз црквите во мешаните средини било решавано со интервенција на власта. Во почетокот власта налагала систем за наизменично користење на црквите од двете заедници, независно од нивниот број. Притоа, власта, раководејќи се од принципот раздели и владеј обично приоритет давала на послабата страна. Така смислено го продлабочувала јазот меѓу зајадените страни, сметајќи дека на тој начин ќе го продолжи векот за контрола врз нив.

По судирот за црквите, кој прераснал во војна за душите на живите, започнал судир за гробиштата кој претставува битка за мртвите. До поделбата на населението на патријаршистички и егзархисти, покојниците од православната заедница биле погребувани во единствени гробишта. Така започнала една бизарна битка за местото и начинот на погребувањето. Патријаршијата откако почувствувала дека почнале да ѝ бегаат живите се обидела да ја задржи контролата врз мртвите. Притоа се бирало времето и методот со кој може да се ненесе поголема болка на противникот. проблемот за погребувањето на отстапниците од Патријаршијата, најчесто се разгорувал при формирање на нова егзархиска општина; при погреб на свештеник, или истакнат претставник од егзархиската заедница; при погреб на млад човек, или дете. Во такви ситуации патријаршистичките приредувале разни сценарија како: попречување да се изведе погребот во постојните гробишта; откопување на погребаните и нивно исфрлање надвор од гробиштата; насилно одземање на мртвите и нивно погребување со грчки свештеник и слични нискости при кои мртвците останувале по неколку дена непогребани. При такви околности доаѓало до жестоки судири и неизбежна интервенција на власта. Обично власта интервенирала инцидентно без принципиелен став. Понекогаш проблемот се решавал со определу-

³ В. Ѓорѓиев, Слобода или смрт ..., 97.

вање на нови гробишта за егзархистите; друг пат со откопување и повторно закопување на покојниот на друга локација; погребување на постојните гробишта, но без последното опело од свештеник; погребни организирани од војската и полицијата без присуство на најблиските на покојниот. Секој случај е приказна за себе. Сепак, едно е сигурно, двете православни цркви Патријаршијата и Егзархијата ставајќи се во служба на грчката и бугарската пропаганда во безмилосната трка по македонските православни души ги погазиле основните христијански и човечки начела според кои покојните треба да почиваат во мир. Во битката за гробиштата, Патријаршијата не ги поштедила ниту Власите кои паднале под влијание на романската пропаганда. За илустрирање на жестокоста и мизерноста на оваа битка издвојуваме неколку примери.

Во март 1888 година во Сер починал еден егзархиски свештеник. Дотогаш православните христијани биле погребувани во единствена гробна парцела. Овој пат, патријаршиската општина не дозволила покојниот егзархиски свештеник да биде погребан во постојните гробишта, иако за тоа инсистирала и локалната османлиска власт. Во врска со овој случај по интервенцијата на солунскиот валија - Галиб паша, било определено одделно место за погребување на егзархисите.⁴ На тој начин за егзархиската заедница во Сер биле формирани одделни гробишта.

По два месеци сличен проблем избил во Дојран. Во мај 1888 година неколкумина егзархисти биле нападнати од страна на патријаршистите на гробиштата во Дојран додека копале гроб за еден покојник од својата заедница. Инцидентот за малку не прераснал во безредие во целиот град. Поради тоа, егзархиската општина испратила протест до солунскиот валија и до Великиот везир. Валијата заповедал локалната власт да се погрижи погребот да се изврши во постојните гробишта. За да се избегнат сличните инциденти во иднина, валијата наредил да се определи нова парцела за гробишта за егзархистите.⁵

Во април 1891 година 250 семејства од Струмица ја отфрлиле јурисдикцијата на Цариградската патријаршија и преминале под покровителство на Бугарската егзархија.⁶ За духовните потреби на егзархиската општина во Струмица, со дозвола на валијата Галиб паша, солунската егзархиска општина таму го испратила свештеникот Христо. Бидејќи единствената православна црква во градот останала под контрола на патријаршистите, егзархистите своите религиозни обреди ги обавувале во една соба во

⁴ Британски дипломатически документи по българския национален въпрос, т. I, (1878-1893), София, 1993, 289.

⁵ Исто.

⁶ Исто, 325.

куќата на свештеникот Христо. Првите четири-пет месеци работите се одвивале прилично мирно. Меѓутоа и овде работите се изостриле во врска со погребувањето. Во ноември 1891 година, починало едно дете од егзархиската заедница, а неговите родители го погребале во тогашните христијански гробишта. Меѓутоа, патријаршистите преку ноќ го откопале детето и го исфрлиле надвор од гробиштата.⁷ Проблемот со погребувањето во Струмица бил надминат пролетта 1892 година, кога по заповед на солунскиот валија за егзархистите била определена нова парцела за гробишта.⁸

Во 1897 година Бугарската егзархија добила султански бераат за назначување на митрополит во Битола. Митрополит во Битола имала и Патријаршијата. Така во градот се нашле двајца православни митрополити од две конфронтирани цркви. Со тоа дополнително бил продлабочен постојниот јаз меѓу двете православни заедници. Уште пред доаѓањето на егзархискиот владика во Битола постоеле егзархиска црковно-училишна општина и одделни гробишта. Така во градот постоеле две гробни парцели. Притоа на едната претежно биле погребувани патријаршистите, а на другата егзархистите. Со одлука на локалната власт било дозволено подеднакво користење на гробиштата од двете заедници. Тоа било толерирано од двете православни заедници. Меѓутоа, толеранцијата била нарушена од патријаршискиот владика по пристигањето на егзархискиот митрополит. Патријаршискиот митрополит изјавил дека им забранува на „шизматичките свештеници“ да вршат опевање по „грчките гробишта“. Истовремено нагласил доколку некој од егзархиската заедница сака да го погребне својот покојник на патријаршиските гробишта треба да повика грчки свештеник. Егзархистите изјавиле дека го прифаќаат принципот, под услов патријаршистите да не ги користат егзархиските гробишта.⁹ Меѓутоа, патријаршискиот владика провокативно изјавил дека покојните од својата заедница ќе продолжи да ги погребува во егзархиските гробишта и дека тоа ќе го стори уште следниот ден. Навистина, како што рекол, така и постапил. Следниот ден, патријаршистите понела еден мртовец кон егзархиските гробишта. Притоа учесниците во поворката биле вооружени со стапови. Нивната намера за насилно влегување во егзархиските гробишта била очигледна. Наспроти тоа, егзархистите се организирале за „одбрана“ на своите гробишта. Кога погребната поворка стасала пред гробиштата, „бранителите“ со стапови го нападнале свештеникот и другите учесници во поворката. Тогаш патријаршистите се разбегале оставајќи го ковчегот со покојникот на па-

⁷ Исто, 325.

⁸ Исто, 336.

⁹ Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, том први, Куманово, 1995, 237.

тот.¹⁰ Веднаш потоа, патријаршистите, испратиле протест до Високата порта против дотогашната одлука на локалната власт која допуштала двете заедници подеднакво да ги користат православните гробишта.

Во селото Просечен (Драмско) имало две цркви во еден двор. По поделбата на селаните на патријаршисти и егзархисти, со одлука на власта поголемата црква им припаднала на патријаршистите, а помалата на егзархистите. Покрај црквите се наоѓале единствени селски гробишта. Според традицијата покојните свештеници се погребувале до поголемата црква во заедничкиот црковен двор. Меѓутоа, по поделбата на населението на две спротивставени заедници, погребувањето на свештениците предизвикало проблем. На 25 мај (ст. стил) 1902 година починал егзархискиот свештеник Георги Фркачеv.¹¹ Според традицијата, тој бил закопан покрај другите покојни свештеници до поголемата црква. Тоа ги возбудило патријаршистите. Според нив, не било допуштено „шизматички“ свештеник да се погребне во близина на патријаршиска црква. Поради тоа се пожалиле кај патријархискиот владика во Драма и кај драмскиот мутесариф. За расчистување на случајот во с. Просечен бил испратен бинбашијата Хусеин (началник на жандармеријата) со повеќе жандарми. Бинбашијата поставил стража по селските улици и на мостот од Просечен кон село Плевна за да се спречи евентуално приоѓање на егзархистите кон црквата и гробиштата. Под такво обезбедување, закопаниот свештеник бил откопан и одново погребан во нов гроб, само неколку метри понатаму, но поблиску до егзархиската црква која се наоѓала во истиот двор. Тоа светотатство над покојниот егзархиски свештеник било извршено четири дена по неговата смрт, кога телото почнало да се распаѓа и да мириса.¹² Семето на расколот во ова село било фрлено, горчливите плодови требало да се собираат во иднина.

Во истото село, летото 1905 година починал X. Героги Иванов-главен предводник за преминување на селаните кон Егзархијата. Поради тоа на 12 јуни (ст. стил) 1905 година, патријархиските свештеници во Драма по завршувањето на литургијата фрлиле проклетство врз починатиот „шизматик“ и кон неговите синови. Притоа истакнале дека починатиот како „чистокрвен елин“ по долго учителствување во грчките училишта ја изневерил Великата црква и станал „шизматик“. Истовремено со „афорезмо“ биле заплашени сите што ќе имаат било какви односи со неговите сино-

¹⁰ Исто.

¹¹ Величко Георгиев - Стајко Трифонов, Грчката и србската пропаганди в Македонија (крај на XIX и началото на XX век), Софија, 1995, 23.

¹² Исто.

ви.¹³ Поттикнати од ова постапка, патријаршистите од с. Просечен се обиделе да го осквернават телото на починатиот Георги. Ноќта на 15 спроти 16 јуни 1905 г., петмина гркомани од с. Просечен влегле во гробиштата и во темницата почнале да го раскопуват гробот на покојниот. Откако го раскопале гробот, го отвориле ковчегот и почнале да го извлекуват телото на покојниот. Во тој момент покрај гробиштата случајно минувал егзархистот Томчо Фркачев, кој ги барал своите загубени волови. Изненадени од него гробокопачите побегнале. Меѓутоа, Фркачев меѓу нив препознал двајца соселани - патријаршисти. За настанот го информирал претседателот на егзархиската општина во селото. Последниот веднаш го известил мудирот и побарал приведување и казнување на виновниците. Мудирот наредил да се закопа раскопаниот гроб, но не презел ништо за фаќање на виновниците. Поради тоа претседателот на егзархиската општина отишол во Драма, каде се пожалил на мутесарифот. Патем за настанот ги информирал офицерите од англиската мисија, а нејзин претставник дошол во с. Просечен и самиот ја видел положбата на телото на покојниот од раскопаниот гроб. Дури потоа било извршено повторно закопување. Во врска со овој случај интересно е да се одбележи дека гробокопачите, ноќта кога го откопувале гробот, со себе имале коњ. Тоа дало повод егзархистите да се посомневат дека коњот бил доведен за да на него се натовари телото на покојниот и да се однесе на непознато место.¹⁴

Друга трагикомедија во врска со погребувањето на егзархистите се одиграла во с. Фурка - Дојранско. Ова село броело 68 семејства од кои 61 биле егзархиски а 7 патријаршиски. Всушност како патријаршисти останале само свештеникот и неговите најблиски роднини.¹⁵ Со одлука на власта во нивни раце се наоѓале црквата и гробиштата, а од нивната средина бил избран и селскиот мухтар (старешина). Во селово била сместена воена и жандармериска караула.

Во ова село на 14 август 1905 г., починала една девојка од егзархиската заедница. Бидејќи егзархистите во селото немале свој свештеник побарале дозвола од власта погребот да го изврши егзархискиот свештеник од Дојран. Но, оттаму не добиле одговор. На 15 август семејството на покојната испратило телеграма со платен одговор до генералниот инспектор Хусеин Хилми паша. Конечно на 16 август во селото пристигнал егзархиски свештеник во придружба со еден суварија. Свештеникот носел белешка за командирот на жандармериската караула во која било наведено дека опелото треба да го изврши во домот на починатата, но дека му е

¹³ Исто, 61.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот ..., том четврти, 208.

забрането да оди во црквата и на гробиштата зашто тие им припаѓаат на патријаршистите. Бидејќи во тоа време, жандармерискиот началник бил отсутен од селото, свештеникот белешката ја предал на воениот офицер. Последниот го одобрил наведеното, па дури потоа дозволил да почне копањето на гробот. Во меѓувреме, од полето се појавил патријаршискиот свештеник. Тој откако поразговарал со офицерот кој живеел во неговата куќа, почнал да ги брка работниците од гробиштата, а од офицерот побарал да се прекине погребот. Тогаш еден селанец го потсетил офицерот за писмото до жандармерискиот командир и замолил да го одобри погребот, бидејќи покојната почнала да се распаѓа од горештините. Меѓутоа, воениот офицер одговорил дека не ги признава одлуките на цивилната власт и го нападнал селанецот. Тогаш на гробиштата избила општа расправија и тепачка меѓу војската и селаните. Заради метежот народот се разбегал, а погребот не бил извршен. Погребот конечно бил извршен дури на четвртиот ден (17 август) откако во селото се вратил жандармерискиот командир.¹⁶ Во врска со овој случај мајорот Вороњин од руската офицерска мисија во својот извештај забележал дека положбата на егзархиското население во ова село е крајна тешка „а со последниот случај е крајно возбудена ... (поради што б.н.) тука е невозможно ни да се мисли за некакво востановување на мир меѓу христијанското население на казата, доколку цивилните власти бидат толку многу несправедливи кон егзархиското население, а антагонизмот се разгорува секој ден.“¹⁷

Ново Село (Солунско) броело 120 семејства од кои 60 биле егзархисти и 60 патријаршисти. Егзархиската заедница во селото била формирана околу 1890 година. Поради недоразбирањата околу користењето на селската црква, истата од власта била затворена седум години. Во 1903 година, патријаршистите без дозвола ја отвориле црквата и почнале да ја користат. Поттикнати од тоа егзархистите неколкупати се обратиле со молби до власта барајќи во црквата да се воведо принципот „мунавабе“ т.е. менување. Во пракса тоа значело наизменично користење на црквата од двете заедници по една недела. Сепак, власта не го одобрила барањето. Така единствената селска црква останала во рацете на патријаршистите. Независно од недоразбирањата за црквата, двете заедници своите мртвци ги закопувале во единствени селски гробишта.¹⁸ Меѓутоа, принципот бил нарушен по петнаесетина години. Инцидентот го предизвикале патријаршистите при погребот на едногодишниот Славчо од егзархиската заед-

¹⁶ Исто, 297.

¹⁷ Исто, 298.

¹⁸ Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, петти том, Куманово, 1998, 157-158.

ница. На 17 август 1906 година, егзархистите во поворка се упатиле кон гробиштата да го погребат споменатово детето. Таткото на починатото дете, претходно насетил дека патријаршистите може да предизвикат непријатности при погребот, бидејќи епитропот не му го дал клучот од портата на гробиштата. Затоа го известил жандармерискиот чауш Хусеин и го замолил како претставник на власта да не допушти несакани работи. Последниот одговорил дека егзархискиот свештеник може да ја придружува поворката само до пред влезот на гробиштата. Кога поворката пристигнала пред гробиштата, таму била пресретната од грчките учители: Христо Темелеиди и Георги Димитров како и од гркоманот Никола Христов. Тие се заканиле се револвери и биле готви да пукат во поворката, доколку егзархискиот свештеник влезе во гробиштата за да го изврши погребот. При таква закана, за да се избегне крвопролевање, семејството на покојното дете, прифатило погребот да се изврши без последно опело од свештеникот.¹⁹ При овој случај интересно е да се одбележи дека жандармерискиот чауш времето го минал во разговор со патријаршиските претставници во куќата на мухтарот Таше Дончев, без да преземе конкретни мерки.

Во почетокот на март 1910 година, грчката пропаганда со поткуп „успеала да му го земе умот на егзархискиот свештеник“ Стојан Рушков од с. Елшан (Серско), и да го „конвертира“ во гркоман. Со оглед на фактот што споменатиот свештеник бил ракоположен од егзархиски (бугарски) владика, чија црква од Патријаршијата била прогласена за шизматичка, грчкиот владика од Сер одлучил, овој свештеник претходно да го подложи на „гревопрочистување“.²⁰ Така на 8 март 1910 година „несреќниот свештеник“ од страна на грчкиот владика бил произведен во „ѓакон“, а за 14 март (ст. стил) било закажано негово повторно ракополагање за „свештеник“, овој пат од „правоверен“ владика. Во меѓувреме грчката пропаганда мобилизирала уште неколку приврзаници во околните села. Тие со заплашување, поткуп, и други методи настојувале да го натерат егзархиското население да се врати кон Патријаршијата. И овој пат во борбата по „душите на живите“, во игра биле внесени мртвите.

Така на 20 март (ст. стил) 1910 година, во с. Просеник (Серско) починал Дина Влахов, истакнат поборник за преминување на селаните од Патријаршијата кон Егзархијата.²¹ Патријаршистите забраниле покојниот да биде погребан во гробиштата кои дотогаш биле единствени за двете „партии“. Поради тоа егзархистите се пожалиле кај серскиот мутесариф. По-

¹⁹ Исто, 157.

²⁰ Величко Георгиев - Стајко Трифонов, Историја на Българите 1878-1944 в документи, том I, 1878-1912, част втора, София, 1996, 274-275.

²¹ Исто, 275

следниот во селото го испратил жандармерискиот јусбашија со инструкции да го организира погребот во постојните гробишта. Меѓутоа, патријаршистите одбиле да го дадат клучот од портата на гробиштата кои биле оградени со камена ограда под изговор дека патот кон гробиштата минува низ црковниот двор, а црквата им припаѓала ним. Во такви околности јусбашијата нашол солomonско решение. За да не ја крши портата, тој наредил, телото на покојниот да се внесе во гробиштата со помош на скали преку сиданата ограда. Дури потоа бил извршен погребот. Управникот на бугарскиот конзулат во Сер, овој мизерен и трагикомичен чин го оценил како „успех“.²² Ама успех?!

На 24 март (ст. стил) 1910 година во с. Елшен (Серско), починала Ангелина Атанасова која според црковната определба припаѓала кон Бугарската егзархија. Овој пат патријаршистите примениле друга тактика. Двајца гркомани, „работници за грчката пропаганда“, заедно со Таксим чауш и Абдулрахман онбаша, отишле во куќата на покојната, го претепале нејзиниот зет Никола Начов, а потоа насила го зеле телото на покојната и го однеле в црква. Покојната без согласност на семејството била опеана од грчки (патријаршиски) свештеник, а потоа била погребана во селските гробишта. Истиот ден, егзархискиот кмет на селото заедно со азите (советници) и тепаниот Н. Начов отишле во Сер да се пожалат на мутесарифот. Истовремено тепаниот Начов, чие лице било прекриено со модринки обезбедил лекарска потврда за повредите.²³ Во врска со овој случај реагирал и управникот на егзархиската митрополија - архимандритот Иларион. Тој на Казим беј (мутесариф) му врачил жалба со која протестирал за нарушувањето на законитоста и нагласил дека тоа било сторено со содејство на претставниците на јавната власт кои настапиле како „послушни орудија на грчката пропаганда“. Истовремено изјавил дека лично ќе замине за с. Елшен за да го откопа трупот на покојната и тој да го изврши опелото на бугарски начин. Мутесарифот, поаѓајќи од искуството дека тоа може да предизвика инцидент од пошироки размери, на Иларион му одредил придружба од десетина стражари на чело со жандармерискиот јусбашија. Иларион бил пречекан во селото од сите егзархисти, а потоа телото на покојната било откопано и по извршеното опело на „бугарски начин“ повторно било погребано. Од распитот што бил спроведен од архимандритот и според спроведената анкета од страна на јусбашијата било констатирано дека Таксим чауш и Абдурахман онбаша кои содејствувале со патријаршистите, всушност биле поткупени.²⁴

²² Исто, 275.

²³ Исто, 276.

²⁴ Исто.

Битката за гробиштата не се водела само меѓу патријаршистите и егзархистите. Оваа битка за мртвци и гробишта го засеѓанала и оној дел од влашкото население во Македонија, кое под влијание на романската пропаганда почнало да ја отфрла Цариградската патријаршија и да бара богослужба на романски јазик. Поради тоа овој дел од влашкото население дошло во конфликт со Патријаршијата, меѓу другото и по прашањето за начинот и местото на погребување на мртвите.

На 6 октомври 1903 година во Битола починал Апостол Маргарит - главен протагонист на романската пропаганда меѓу влашкото население во Македонија. Според Аугуст Крал (австроунгарскиот конзул од Битола), А. Маргарит со својата смрт дал можност за „успех на неговата партија“.²⁵ Оваа констатација се должи на фактот што за погребот на А. Маргарит бил определен посебен локалитет каде во иднина се погребувало влашкото население што било под влијание на романската пропаганда. Фактот што еден конзул тоа го оценил како „успех“ укажува за жестокоста на борбата за гробиштата во Македонија.

А. Маргарит како главен двигател на романската пропаганда бил анатемисан од Патријаршијата. Според тоа не бил достоин да биде погребан од грчки свештеник и во грчки гробишта. Меѓутоа, битолскиот патријаршиски митрополит од прагматични причини се обидел да го искористи случајот. Затоа предложил починатиот да биде опеан во патријаршиската црква, но, на грчки јазик, дури изразил готовност самиот да присуствува на погребот.²⁶ Прашањето за погребот на А. Маргарит го искористила и Романија. Таму сметале дека покојниот не треба „да биде погребан на грчка земја и со грчки свештеници“ бидејќи цел живот се „борел против Грците“.²⁷ По инструкции на романскиот министер за надворешни работи, се пристапило кон купување плац за гробишта во близина на патријаршиските гробишта. Ова иницијатива се обидел да ја осуети патријаршискиот митрополит. Тој изјавил дека лично ќе го погребне и романскиот конзул ако умре во Битола.²⁸ Сепак, Власите успеале да купат плац за погреб на Апостол Маргарит. По неколку дена, балсамираното тело на Маргарит било

²⁵ Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија, (превод, редакција и коментар: Данчо Зографски), Скопје, 1955, 187.

²⁶ Крсте Битовски, Дејноста на пелагониската митрополија, 1878-1912, Скопје, 1968, 147.

²⁷ Никола Минов, Романската пропаганда и ароманското прашање во Македонија (1860-1903), - магистерска теза - ракопис, Скопје, 2010, 202.

²⁸ К. Битоски, Дејноста на Пелагониската митрополија ..., 147; 254.

погребано со сите почести во присуство на повеќе претставници од дипломатскиот кор во Битола, освен од грчкиот конзулат.²⁹

Иако прашањето за гробишта за пророманска заедница во Битола навидум било решено, Патријаршијата не се откажувала лесно. Во таа смисла создавала проблеми за начинот и местото на погребување. Во почетокот на 1904 година, проромански ориентираните Власи од Битола, едвај со сила го одзеле телото на еден починат жандарм од грчките свештеници и го погребале со влашки свештеник на романски јазик на плацот покрај А. Маргарит.³⁰

Патријаршиската митрополија во Битола не можела да се помири со фактот дека почнале да и „бегат и мртовците“, затоа ја заострила борбата барем нив да ги зачува за себе. На 10 јуни 1904 година во Битола починал Влаот - Христо Димитри од пророманската партија.³¹ Неговото семејство за опевање на покојниот повикало романски свештеник од с. Гопеш. Дознавајќи за тоа, другиот ден кај семејството на починатиот лично дошол патријаршискиот митрополит и почнал да ги убедува погребот да го изврши грчки свештеник. Меѓутоа, предлогот бил одбиен. Тогаш навредениот митрополит побрал власта да ги уапси влашките (романски) учители што се наоѓале кај семејството на починатиот под изговор дека го навредиле. Во меѓувреме, пред куќата на покојниот се собрале тристотини проромански ориентираните Власи, кои добиле поддршка од егзархиската заедница. Притеснетиот грчки владика бил принуден да бега низ прозор. Попладнето пред куќата на покојниот се собрале прогрчки ориентираните Власи и не дозволувале да се изнесе мртовецот без грчки свештеник. Поради тоа покојниот не бил погребан. На третиот ден, прашањето за погребот на покојниот Димитри се нашло пред месниот совет (идаре меџлис). Таму со пет гласа за и три против било решено да му се дозволи на семејството на покојниот само да избере со каков свештеник ќе го организира погребот. И покрај таквата одлука на советот, прогрчки ориентираните Власи и понатаму ја држеле под опсада куќата на покојниот не дозволувајќи тој да биде изнесен и погребан. Во меѓувреме околу куќата дошло до физичка пресметка меѓу завојуваниите влашки страни. Бидејќи биле летни горештини, а телото на покојниот веќе трет ден не било погребано, власта наредила покојниот да се балсамира. И по третиот ден ни една од двете страни не сакала да попусти. На крај прашањето стигнало до Цариград. Оттаму дошла

²⁹ Никола Минов, Романската пропаганда и ароманското прашање ... 203.

³⁰ Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, трети том, 82.

³¹ Христо Силяновъ, Освободителните борби на Македонија, томъ втори, София, 1943, 262-263.

телеграфска заповед покојниот да се погребе на неутрален терен од жандарми без присуство на ниеден свештеник.³²

³² Исто; Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници ..., 224-225; Брејлсфорд Ноел Хенри, Македонија, Скопје, 2003, 258-259; Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот..., трети том, 220-221.

Литература

- Битовски Крсте, Дејноста на пелагониската митрополија, 1878-1912, Скопје, 1968.
- Брејсфорд Х. Н., Македонија, Скопје, 2003.
- Британски дипломатически документи по българския национален въпрос, т. I, (1878-1893), София, 1993.
- Георгиев Величко - Трифонов Стайко, Гръцката и сръбската пропаганди в Македонија (краят на XIX и началото на XX век), София, 1995.
- Георгиев Величко - Трифонов Стайко, Историја на Българите 1878-1944 в документи, том I, 1878-1912, част втора, София, 1996.
- Дракул Симон, Македонија меѓу автономијата и дележот, том 1-5, Куманово, 1995.
- Ѓорѓиев Ванчо, Слобода или смрт. Македонското револуционерно движење во Солунскиот вилает (1893-1903), Скопје, 2003.
- Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија, (превод, редакција и коментар: Данчо Зографски), Скопје, 1955.
- Минов Никола, Романската пропаганда и ароманското прашање во Македонија (1860-1903), -магистерска теза - ракопис, Скопје, 2010.
- Силяновъ Христо, Освободителните борби на Македонија, томъ втори, София, 1943.

Vancho GJORGJIEV

STRUGGLE FOR THE GRAVEYARDS - BIZARRENES OF THE PROPAGANDAS IN MACEDONIA

Summary

The purpose of this article is a segment of the propaganda's wars in Macedonia at the end of the XIX and the beginning of the XX century. During this period Macedonia was an arena of propaganda's activities and confrontations among Greek, Serbian, Bulgarian and Romanian propagandas. In order to take more adherents the mentioned propagandas did not hesitate to take various means and methods. During their activities they abused, on most vulgar way, the basic needs of the Macedonian orthodox population in order to impose their national consciousness. In the propaganda's war for the "soul of the living" even the dead soul had not been spared. Thus a bizarre struggle for the graveyards and dead souls started. Such struggle is not understandable for Christian's moral and ethics and for the human sense in general.

Key words: MACEDONIA, PROPAGANDA, GRAVEYARDS